

Verslag lezing door Harry de Kok: Geneeskunde uit de oude doos in Turnhout

Voor een bomvolle zaal gaf voormalig stadsarchivaris Harry de Kok in het Taxandriamuseum op 11 december 2013 een boeiende lezing over 'Geneeskunde uit de oude doos in Turnhout'.

Ten eerste sprak hij uitgebreid over het medische personeel. Er waren de doctores, academici dus. Deze werkten als zelfstandige of in dienst van de stad tegen een vast wedde. Ze maakten hun handen zo weinig mogelijk vuil en bekeken enkel gezicht, ogen en urine. Dit laatste werd dan opgevangen in een urinaal. Daarom stonden ze ook bekend als piskijkers. Chirurgen waren bedreven in o.a. breuken zetten, wonden naaien en tandentrekken. Ze bleven ook haar knippen en hadden dan ook vaak conflicten met de barbiers. Gebruikte middelen waren zaag, bijl, mes, olie, plijsters, zalven en scheerpotten. Het ging dus om zeer pijnlijke praktijken. Ze hadden leerjongens in dienst die na twee jaar een praktische proef moesten afleggen, die o.a. bestond uit een aderlating. Ze hadden ook knechten voor langere tijd in dienst. De chirurgen beoefenden hun beroep in eigen huis in een soort winkel, buiten hing een uithangbord, een barbiersbekken.

Heulen hadden overigens ook een aureool als genezer. Bloed en andere delen van lijken werden nl. ook aanzien als geneesmiddel en waren erg in trek.

Aan de basis van de 'oude' geneeskunde lag het concept van Hippocrates en Galenus dat uitging van een evenwicht tussen de lichaams-sappen gele gal, zwarte gal en bloed. Bloed aflaten kan via bloedzuigers, aderlating of het plaatsen van potten. Ook in Turnhout gebeurde dit vaak. Op 17 januari 1735 werden in het Heilig Graf vijf personen gebeten door een razende hond, ze kregen een aderlating en gingen daarna op bedevaart. Dat was typisch, de combinatie van een 'geneeskundige' en een godsdienstige handeling. Voor aderlating werden dikwijls echels gebruikt. Deze werden gekweekt in de Liereman in Oud-Turnhout door dr. Smaghe. In de plaatselijke waterpoel zogen de bloedzuigers echels uit oude paarden. De Penge, een bekende Turnhoutse volksfiguur, ging er daar vangen om ze te verkopen. Amputaties waren vaak noodzakelijk en levensgevaarlijk zonder behoorlijke verdovende en ontsmettende middelen. Pas in de 19de eeuw met de opkomst van de ether en de ontsmetting van wonden zou hierin geleidelijk verandering komen.

Een andere groep 'medici' waren de steensnijders en de oogmeesters. Dit waren rondreizende 'specialisten' die verschenen op kermis. In Turnhout is er een dergelijk optreden bekend uit 1571. Het was eigenlijk een ambulante oogonderzoek. Een praktijk die nog lang bleef bestaan, want in 1844 behandelde de Gentse professor Van Roosbroek op het stadhuis honderden patiënten op één dag.

(afbeelding: De keisnijder, Claes Jansz. Visscher (II), 1550 - 1599, Rijksmuseum Amsterdam)

Kwakzalvers waren er zeker ook. Kop-
anijders 'genazen' hoofdpijn en depres-
sies. Er waren ook gebruikers van de
wichelroede, astrologen. Hun praktijken
hadden soms een placebo-effect. In
1641 was er in Turnhout een proces
tegen F. Bierens die ervan werd be-
schuldigd zich onrechtmatig dokter te
noemen. Toveraars waren er ook en
werd o.a. ingezet om heksen te ontmas-
keren. In 1565 werd in Kasterlee een 80-
jarige weduwe beschuldigd van hekserij.
De schepen huurden een tovenaars in om
haar te ontmaskeren. Het arme mens stierf als gevolg van de tortuur. In
Turnhout zijn er geen heksenprocessen geweest, wel vond er volgens
de overlevering een heksensabbat plaats. Overlezers deden uitdrijvingen
door middel van het uitspreken van formules, het maken van bewe-
gingen en andere handelingen. Bekende rondtrekkende volksgenezers
in de Kempen waren 'Den Tissens' en Mie Broos uit Vorselaar. Deze
had trouwens ook in Turnhout klanten. Broeder Van Liefde Van Meche-
len was eveneens een volksgeneesheer.

De volksgeneeskunde gebruikte gebeden e.a. rituelen om de pijn te
verzachten. Ook bedevaarten waren erg populair. Vele heiligen waren
immers een patroon tegen ziekten: de H. Lambertus tegen lamheid,
Blasius voor de blaas... De bekendste bedevaart in Turnhout was die
naar Vosselaar. De Lokerenkapel werd opgericht in 1713 naar aanlei-
ding van een miraculeuze genezing daar in de buurt van een houthak-
ker. De meest geliefde en dit tot op heden is die naar Scherpenheuvel.
De H. Romuldus werd in Zondereigen aanroepen tegen pijnlijke ogen
en het koningszeer. In de Patersstraat kon een herbergier roos overne-
men.

Besmettelijke ziekten waren talrijk en vele gezegden en woorden ver-
wijzen hiernaar: gepokt en gemazeld, pesten en klaploper... Builenpest
en longenpest kwamen in Turnhout voor het eerst voor in 1348. De ech-
te oorzaak bleef onbekend, in de plaats werden allerlei (drog)redenen
genoemd, o.a. de joden. De pest heeft onnoemelijk veel leed veroor-
zaakt. Er zijn ooit vele pestordonnanties uitgevaardigd. Pestmeesters
met de bekende scherpe snavel verzorgden de zieken en voerden de

lijken af. Op de Graatakker is een pesthuis geweest, dat werd uitgerookt
en is afgebrand.

Pestkerkhoven zijn er ook geweest. Lazarussen waren verschoppelin-
gen die steeds een klepper en een speciaal teken bij zich moesten
hebben. Hoewel ze onder bepaalde voorwaarden wel mochten bedelen.
Andere later epidemische ziekten waren cholera en pokken. Pas op het
einde van de 19de eeuw zou de geneeskunde genoeg vooruitgang boe-
ken en deze ziektes stilaan de baas worden.

Turnhout heeft vele honderden dokters gehad. We bespreken de be-
kendste. In 1415 klopte dr. Albert Dittmer aan bij het kasteel. Hij was
ontboden door de hertogin van Brabant die leek te zijn vergiftigd. Hij
vroeg hulp aan twee collega's, in de Sint-Pieterskerk werd druk gebe-
den voor de hertogin die uiteindelijk genas. Willem Van Loon pachtte de
konijnen van de warande en woonde in de Patersstraat. Jan Van Lier
was een chirurgijn. Dr. Hoefnagel spande in 1569 een proces aan we-
gens het niet betalen van een rekening. Pastijn Martinus was stadschi-
rurgijn. Ivo Laenen was arts tijdens de slag van Turnhout. Jan-Baptist
Bruggeman deed in Turnhout naar verluidt 9.000 geboorten en nam als
arts deel aan de Russische veldtocht van Napoleon. Andere grote na-
men zijn Renier Snieders, dr. Vogels, dr. Schuermans, dr. Constant
Janssen, zijn zoon dr. Paul Janssen, dr. Nand Peeters en dr. Harry Van
der Pas.

Tot slot. De mensen leden erg onder pijn, ziekte en dood en de gebrek-
kige verzorging. De vreemdste middelen ertegen werden aangewend.
De slechte volksgezondheid werd nog in de hand gewerkt door honger,
slechte huisvesting, luizen, beer, slechte riolering. Geneeskunde was
lang erg gebrekkig, om niet te zeggen onbestaande. 'De goede oude
tijd' was hier duidelijk niet van toepassing.

Sam Van Clemen

